

II. JÓZSEF

1780–1790

Rövidre szabott életét két látványos, némi-
leg színpadias jelenet keretezi. Hat hóna-
pos volt, amikor anyja, Mária Terézia 1741-
ben bemutatta őt a magyar rendeknek,
akik a pozsonyi országgyűlésen életüket és
vérüket ajánlották fel a dinasztia oltalma-
zására. Negyvenkilenc éves volt, amikor
ugyanezen rendek 1790-ben Poroszország
királyával kerestek szövetséget, hogy meg-
szabaduljanak tőle, a kalapos királytól.
A kortársak nagyra becsülték műveltségét,
felkészültségét, kormányzási képességét,
az utókor történészei közül sokan ma is
zseninek tartják. Csak egyet nem értett
meg: azt, hogy a politika a lehetőségek
tudománya. Úgy gondolta, hogy amit ő
ésszerűnek tart, az keresztül is vihető.

Kormányzati elvei, amelyet felvilágosult
abszolútizmusnak nevez a történetírás,
már jóval trónra lépése előtt kikristályosod-
tak. Még alig huszonnégy éves, amikor papír-
ra veti: „Megalázni és elszegényíteni a na-
gyokat, ez a tervem. Mindenki az álla-
mot tartozik szolgálni, amelynek megsze-
mélyesítője az uralkodó.” És ahogy a célok-
ban határozott, az eszközökben sem válo-
gató. Éppen Magyarországgal kapcsolato-
san írja le: „Minden bizonnyal ellene va-
gyok az erőszaknak és vérontásnak, de bi-
zonyos dolgokat el kell határozni, kerül
amibe kerül.” A felkészülés éve az elhiva-
tottság tudatát fejlesztették ki benne, a
várakozás hosszú esztendei türelmetlensé-
gét fokozták. Amikor aztán 1780-ban, már
nem igazán fiatalon, végre egyeduralkodó

1741. március 13-án **született**
Bécsben.

Apja Lotharingiai Ferenc István
német-római császár.

Anyja Mária Terézia császárné és
magyar királynő.

Trónra lépett 1780. november 29-én.
Saját elhatározásából nem
koronázták meg.

Első felesége (1760) Izabella
Bourbon-pármai hercegnő.

Második felesége (1765) Mária
Jozefa bajor hercegnő.

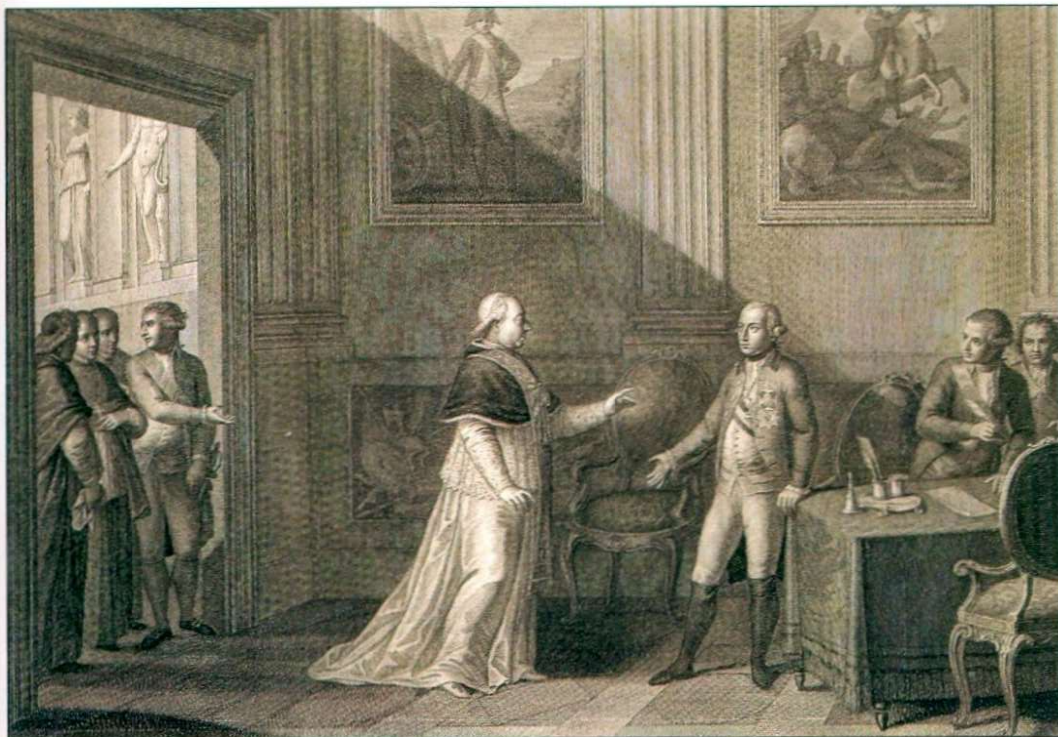
Gyermekei: az első házasságából
egy lány, aki nyolcéves korában
meghalt.

Meghalt 1790. február 20-án.
Bécsben, a kapucinusok
templomában nyugszik.

JÓZSEFNEK MÁR FIATALON bőven jutott
a különböző címekből és rangokból.
1764-ben római királlyá koronázták,
majd egy évre rá, apja halála után
német-római császárrá, és ugyanebben
az évben, 1765-ben anyja mellett
a Habsburg Birodalom társuralkodója
lett. Csakhogy a sok szépen hangzó cím
mellé azt nem nyerte el, amire leginkább
vágyott: a korlátlan uralkodói hatáskört.
A német birodalom sok száz szuverén
állam laza együttese volt, és a császári
korona csupán valamiféle fiktív
összetartozást szimbolizált. Bécsben
pedig a szigorú és bölcs anya minden
kezdeményezését leintette, és hogy
javaslatára a nép 1766-tól bejárhatott
a császári parkokba, aligha elégítette ki
ambícióit.

II. JÓZSEF NÉZETEIT ÉS ELHATÁROZÁSAIT ellentmondást nem tűrve, türelmetlenül és
megszállott hivatástudattal képviselte és érvényesítette. Hogy ilyen lett, abba már
neveltetése is belejátszott. A korlátlan uralkodói hatalom kialakítása a Habsburg-
tradíciók közé tartozott; történelmi és közjogi tanulmányai során elsősorban erről
hallhatott. Későbbi olvasmányai ugyancsak azt sugallták neki, hogy a közjó
érvényesítése csakis korlátlan uralkodói hatalommal lehetséges. Azt is, hogy a közjó
érvényesítésének az arisztokrácia és a papság áll az útjában. Tapasztalatai, főként
a monarchiában és külföldön tett utazásai alátámasztották olvasmányélményeit:
földesúri önkényről, paraszti nyomorról és papi henyéségről egyaránt benyomásokat
szerezhetett. És hogy az állam első számú, de igénytelen és odaadó szolgája lett,
ahhoz szerencsétlen magánélete is hozzájárult. Első feleségét, Izabella pármai
hercegnőt, akit nagyon szeretett, hamar elvitte a himlő, egyetlen leánygyermekét
ugyancsak, második házassága pedig nem hozott boldogságot a számára.

VALLÁSOS EMBER VOLT, ÁLLAMFELFOGÁSÁBAN azonban az egyház is eszköz volt csupán. A nevére elnevezett jozefinista egyházpolitikában az államegyház megvalósítására tett kísérletet. VI. Pius a jozefinizmus Róma-ellenes élet személyes látogatásával igyekezett elvenni: 1782 tavaszán Bécsbe utazott (ezt nevezték fordított Canossa-járásnak), és találkozott a császárral. József a pápát a tisztének járó ünnepélyességgel fogadta, de megmaradt a pápával szemben is hivatalnoknak: az állami érdeket az egyházi kötelezettségek elé helyezte.

lett a koronái alá tartozó országokban, megszállott hivatástudatával és felfokozott türelmetlenségével szédítő tempót diktált. Reformjainak többsége kétséget kizáróan a viszonyaikban megcsontosodott országai és tartományai modernizálását szolgálta. A vallások egyenjogúságát elismerő türelmi rendelete az állampolgári egyenjogúság irányába mutatott, polgári törvénykönyve a törvény előtti egyenlőséget készítette elő, jobbágyrendelete a gazdaságot gúzsba kötő béklyókat oldotta, iskolareformja pedig az általános művelődés alapjait vetette meg. A németet az ügyintézésben kötelezővé tevő nyelvrendelete már erősen problematikus, hiszen anyanyelv nélkül nincs igazán se művelődés, se civilizáció. S miután kezdeményezései többnyire ellenállásba ütköztek, a régi receptet követve ő is külpolitikai sikerekkel akarta pozícióját megszilárdítani. Az Oroszországgal közösen vívott törökellenes háborúban azonban kudarcot kudarokra halmozott, és ráadásul gyógyíthatatlan betegséggel tért haza a csataterrről. Halálos ágyán, mintegy önmagával is meghasonulva, a türelmi rendelet és a jobbágyrendelet kivételével valamennyi intézkedését visszavonta.

Utóélete hosszabbnak bizonyult, mint alig tízesztendő uralkodása. Neve és életműve az elkövetkezendő több mint egy évszázad során újra és újra előkerült. A rendi érdekek és kiváltságok, de a nemzeti különállás védelme során is mint elrettentő példa, a megismétlődő modernizálási kísérletek alkalmával pedig mint követendő minta. És jóllehet a fölülről kezdeményezett reformpolitikának napjainkban nincs aktualitása, aligha hihető, hogy hosszúra nyúlt utóélete végképp befejeződött.

1780 II. József trónra lépése.

1781 II. József a szerzetesrendeknek megtiltja, hogy a külföldi előjáróktól utasításokat fogadjanak el, hogy pénz küldjenek Rómába.

Az uralkodó királyi engedélyhez köti a pápai rendelkezések kihirdetését (*Placetum regium*).

II. József rendeletben szabályozza a mintegy 83000 magyarországi zsidó helyzetét. Cenzúrarendelet.

Türelmi rendelet a protestánsok és a görögkeletiek szabad vallásgyakorlásáról.

1782 II. József feloszlatja azokat a szerzetesrendeket, amelyeknek tagjai nem oktatással, betegápolással vagy a tudományok művelésével foglalkoznak.

VI. Pius pápa bécsi látogatása.

A Magyar Királyi Helytartótanács és a Magyar Kamara egyesítése.

A Magyar Kancellária és az Erdélyi Kancellária egyesítése.

Hont megye rablás, gyilkosság és emberré vádjával kivégeztet 42 embert (mind cigány), kiváltja ezzel II. József haragját.

ESTERHÁZY MIKLÓS JÓZSEF

(1714–1790) II. József kortársa volt; soproni főispán és vitéz tábornagy, végigharcolta Mária Terézia háborúit.

Nevét mégsem annyira sok hadi sikere, mint inkább a művészetek iránti odaadása örökölte meg. Kismartoni palotájának zenekarát Haydn vezényelte.

1783 II. József körutazása Magyarországon, Horvátországon és Erdélyben.

II. József elrendeli az állami papnevelést.

A király elrendeli a helytartótanács Pozsonyból Budára helyezését.

II. József áthelyezi az egyetemet Budáról Pestre.

II. József látogatása Rómában.

1784 II. József Pozsonyból Bécsbe viteti a Szent Koronát.

A német nyelv a hivatalos nyelv Magyarországon.

II. József a hagyományos erdélyi közigazgatási határokat figyelmen kívül hagyva, a székely és a szász önkormányzati szervek megszüntetésével Erdélyt 11 megyére osztja fel.

Román parasztfelkelés Erdélyben.

FELVILÁGOSULT ABSZOLUTIZMUS

A kifejezés a történetírás fogalomtárából való, a maga korában nem ismerték és nem használták. Ha valaki azt mondta volna egy uralkodónak, aki a tizennyolcadik század második felében viselte a koronát, hogy ő a felvilágosult abszolutizmus képviselője, bizonyára nem értette volna, hogy az illető miről beszél. A kifejezés mégis nagyon találó, és pontosan meghatároz egy jelenséget. Azt nevezetesen, hogy az uralkodók a kormányzás eszköztárába sok mindent beemeltek abból, amit a felvilágosodás eszmerendszere kidolgozott, és Isten kegyelméből való uralmukat a racionalitás pillérével is megtámogatták. A beemelés persze meglehetősen eklektikus módon történt, mintha előre megérezték volna, hogy a felvilágosodás eszméiből olyan politikai mozgalmak szökkennek majd szárba, amelyek a trón és az oltár ledöntését eredményezik.

A felvilágosodás eszméi különböző módon szivárogtak be az európai udvarokba. II. Frigyes porosz király szoros személyi kapcsolatot tartott Voltaire-rel, nemegyszer Potsdamba invitálta, és éjszakába nyúló vitákat folytatott vele. II. Katalin orosz cárnő élénk levelezésben állt Voltaire-rel, Diderot-val és d'Alembert-rel. Az udvarokba bejáratos főurak és hivatalnokok, minthogy franciául mindegyikőjük tudott, eredetiben olvasták a *Perzsa leveleket* és *A törvények szellemét*. Bécsbe, és ez némiképp érzékelteti a Duna menti császárváros perifériális jellegét, a felvilágosodás eszméi nagyobb részét csak közvetítők útján jutottak el. Mária Terézia még ezeket sem nagyon ismerte, de a trónörökös, a későbbi II. József kezébe már olyan műveket adtak tankönyvül, amelyek mintegy kivonatolták és összegezték a felvilágosodás alkalmazhatónak vélt tanításait.

A felvilágosult abszolutizmus nem valamiféle eszmerendszer, sokkal inkább józan gyakorlat. Elsősorban a fölülről végrehajtott reformok sorozatában ölt testet. Ezek a reformok a Habsburgok országaiban, miként másutt is, a társadalmi-gazdasági berendezkedés modernizációját szolgálták. Az intézkedések kezdeményezője és végrehajtója az állam, amely a közjó érvényesítése érdekében keresztülviszi a maga akaratát. Természetesen erővel, sőt erőszakkal, mert az egyház, a rendek és a jogaikhoz ragaszkodó országok szembeszegülnek a közjó érvényesülésével, mikor az csorbítja érdekeiket. Ezeknek az erőknek a kiküszöbölése és háttérbe szorítása cél és eszköz egyszerre. Ezért akarja már Mária Terézia megszüntetni a nemesi adómentességet, ugyanezért vezeti be az urbáriumot. Utódját, a gyorsabb iramra vágyó II. Józsefet ugyanez a politikai megfontolás készíti a türelmi rendelet kibocsátására és a jobbágyrendelet kiadására, valamint annak az intézkedésnek a meghozatalára, amely a hivatali ügyintézésben a német nyelv kizárólagosságát biztosította. Valamiféle modernizációt mindegyik törvény magában hordozott, de bizonyos politikai erők korlátozását is, amely az udvar szemszögéből nézve talán fontosabb volt, mint maga a modernizáció.

A felvilágosult abszolutizmus reformpolitikája végül is sikertelen próbálkozásnak bizonyult. II. József halálos ágyán csaknem valamennyi rendeletét visszavonta, de a hasonló poroszországi, oroszországi és itáliai intézkedések is ugyanerre a sorsra jutottak. Nem is juthattak másra, hiszen nem volt meg a megfelelő társadalmi bázisuk. Erőszakkal lehet ugyan ideig-óráig politikát csinálni, de tartós eredményt elérni csak konszenzus útján lehetséges. A sikertelenség ellenére a felvilágosult abszolutizmus mély hatást tett a későbbi korok politikai gyakorlatára. Az ideológiai töröl fakadó, fölülről kezdeményezett reformpolitikának sokszor volt konjunktúrája az azóta eltelt két évszázad során. Még akkor is, ha a kezdeményezőknek a II. Józseféhez hasonló kudarcot kellett megérniük.

**A FELVILÁGOSULT ABSZOLUTIZMUS
GAZDASÁGPOLITIKÁJÁNAK
a merkantilizmus volt az irányítóje.
Miként európai uralkodótársai, már
Mária Terézia is arra törekedett,
hogy növelje a hazai ipari termelést,
csökkentse az importot, és ezáltal az
államot gazdaggá és hatalmassá tegye.
Ennek érdekében a pénzforgalmat
is igyekezett egységesíteni,
mérésékelt
eredménnyel.**

MÁRIA TERÉZIA 1777-BEN RATIO EDUCATIONIS címmel rendeletet adott ki az iskolai oktatás szabályozására. A közoktatást, amely eddig kizárólag az egyház hatáskörébe tartozott, állami üggyé nyilvánította.

1785 II. József lényegében felszámolja a magyar vármegyerendszert. Magyarországot (Erdély nélkül) tíz kerületre osztja, a kerületek élére királyi biztosokat állít.

II. József Magyarország számára is kiadja jobbágyrendeletét. Rendelet a bíróságok átszervezéséről. A király először nevez ki magyart az öttagú Államtanácsba. Rendelet a szabadkőműves-páholyok működéséről.

1786 II. József Erdélyt három kerületre osztja fel.

II. József megtiltja a jobbágyok botozását. A halálbüntetés eltörlése.

1787 II. József elrendeeli, hogy a parasztok képviselőt állami ügyvédek lássák el, hivatali kötelességből.

II. József-és II. Katalin cárnő szövetsége a török ellen. Elkezdődik az orosz–török háború.

1788 II. József hadba száll, serege elfoglalja Szabács várát, majd Lugosnál megfutamodik a török elől. **II. József** betegen visszatér Bécsbe. A vármegyék tiltakoznak az újoncozási rendelet és a hadi intézkedések ellen.

1789 A hiteles helyek megszüntetése; feladataikat a közjegyzők veszik át. Párizs népe lerombolja a Bastille-t. A francia nemzetgyűlés eltörli a feudális jogokat, és felszabadítja a jobbágyokat. Az oroszokkal egyesült császári–királyi sereg győzelme Havasalföldön a török fölött.

II. József serege elfoglalja Belgrádot.

1790 Belgium függetlenné válik.

II. József három rendelet kivételével visszavonja valamennyi Magyarországot érintő rendeletét. A magyar rendek szövetséget keresnek a porosz királlyal **II. József** ellen.

II. József halála.

A KATOLIKUS EGYHÁZ ANYAGI EREJÉNEK ÉS SZELLEMI BEFOLYÁSÁNAK MEGTÖRÉSE

a felvilágosult abszolutizmus legfontosabb célkitűzései közé tartozott. Ez a törekvés II. József 1782. január 12-én jóváhagyott ún. kolostortörvényében érte el csúcspontját. A törvény értelmében minden olyan férfi és női szerzetesrend, amely nem betegápolással, tanítással avagy a tudományok művelésével foglalkozott, a felosztatás sorsára került. Az intézkedés Magyarországon 134 férfikolostort és hat apácázárdát érintett.

